

YUNAN MİLLETVEKİLİ MAKKAS'IN MUSTAFA KEMAL İLE 6 MAYIS 1931'DE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ GÖRÜŞMEYE DAİR RAPORU

Nilüfer ERDEM*

İlerleyen sayfalarda, Yunan¹ Parlamentosu'ndaki Atina milletvekillerinden Leon Makkas'ın Mustafa Kemal ile Orman Çiftliği'nde 6 Mayıs 1931 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu görüşmeyle ilgili izlenimlerini kaleme aldığı raporunun çevirisine yer verilecektir. Venizelos Arşivi'nde yer alan rapora pek çok Yunan tarihçi tarafından atıfta bulunulmuştur. Raporda kaydedilenler tamamen dönemin ruhuna uygundur ve Türk-Yunan dostluğunun destekçisi olan bir Yunan milletvekilinin kaleminden çıkmışlardır. Bu sebeple Türkçe çevirisini vermekte yarar gördük.²

Paris'te hukuk öğrenimi görmüş olan 1892 doğumlu Yunan siyasetçisi ve yazarı Leon Makkas pek çok kez milletvekili seçilmiş ve çeşitli bakanlık görevleri üstlenmiştir. Fransa'daki Yunan Elçili-

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
e-mail: nilerdem@istanbul.edu.tr.

¹ Çalışmamızda Ortodoks olan, Yunanca konuşan (Rumca dediğimiz dil çok hafif şive farklılığı ile Yunancanın aynıdır) Osmanlı ve daha sonra Türk uyruklu olan azınlık mensuplarını "Rum" ifadesiyle andık. Yunanca konuşan, Ortodoks Yunanistan vatandaşlarını anmamız gerektiğinde "Yunan" ya da "Yunanlı" kelimelerini kullandık. Ancak Rumlar ve Yunanlıların iç içe geçtiği durumlarda "Helen" sözcüğünü tercih ettik.

² Yunancanın Türk Alfabesi kullanılarak yazılışı konusunda Türkiye'de kurum ve kişilerin farklı uygulamalara gittikleri görülmüştür. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Millî Kütüphane uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Biz, kullanılan transliterasyon uygulamalarından hiç birini benimsemedik. Çünkü bizim kanaatimize göre, bunların hiç birinde Yunanca okunuş tam olarak karşılanamamaktaydı. Bu esasen, Yunancada i, e ve o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından ve bunların farklı olarak belirtilmesi gerektiğinden kaynaklanan bir zorluktu. Tüm bunları düşünerek çalışmamızda Yunanca kelimelerin okunuşunu esas aldık ve kelimenin Yunanca olarak en yakın okunuş şeklini vermeye çalıştık.

ği'nin Basın Bürosu Müdürlüğü'nü yürüttüğü gibi, Avrupa Konseyi temsilciliğinde de bulunmuştur.³ Leon Makkas'ın Mustafa Kemal ile gerçekleştirmiş olduğu bu görüşmede Ruşen Eşref (Ünaydın) çevirmenlik rolünü üstlenmiştir.⁴

Bilineceği gibi çiftçilere bizzat kendisi rehber olmak isteyen Mustafa Kemal, Ankara yakınlarında örnek bir çiftlik kurmayı tasarlamıştır. Kendisine bölgede yazların kurak geçtiği, toprağın ise verimsiz, çorak ve kısır olduğu hatırlatılsa da söylenenlere önem vermeyerek projesine devam etmiştir. Aslında bu şekilde Türkiye'nin verimsiz yerlerinde dahi insan iradesinin istediğini elde edebileceğini kanıtlamak istemiş⁵ ve 5 Mayıs 1925'te "Karanlık Derealtı" denilen iki tepenin geniş eteklerindeki mevkide iki büyük çadırla ve iki traktörle Orman Çiftliği'nin kurulmasına başlanmıştır. Arazi çıplak ve ağaçsız olduğu gibi, içerisinde bataklık ve sazlık da barındırmaktaydı. Nitekim Mustafa Kemal'in çiftliği kurmaktaki amaçları arasında, Ankara'nın havasını bozan arazideki bataklığı kurutmak da vardır. Büyük emek ve para sarf edilerek bu örnek çiftlik kurulabilmiştir ki,⁶ çevirisini verdiğimiz rapordan 1931 yılına gelindiğinde yabancı devlet adamlarını ağırlayabilecek bir mekân haline geldiği görülmektedir. Diğer taraftan Ankara'nın yeni görünümünün yabancı ziyaretçileri etkilediği de anlaşılmaktadır.

Yunan milletvekilinin Ankara ziyareti, 10 Haziran 1930 tarihli⁷ ve Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesinden kaynaklanan

³ "Leon Makkas", **Egkiklopedia 2002 [2002 Ansiklopedisi]**, Cilt: 12, s. 47.

⁴ 1892 doğumlu olan Ruşen Eşref Ünaydın, Galatasaray Sultanisi ve Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiş, Türkçe ve Fransızca öğretmenliği yaparken basın hayatı ile de tanışmıştır. Birinci İnönü Zaferi'nden sonra Lozan Konferansı'na basın danışmanı olarak katılmıştır. Milletvekilliği, Balkan Birliği Türkiye Genel Sekreterliği ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. Tiran, Atina ve Budapeşte'ye elçi, Roma, Londra ve Atina'ya büyükelçi olarak atanmıştır. 1952 yılında emekliye ayrıldıktan sonra çeşitli dergilerde şiir, şiir ve hatıra eserler yayınlamıştır.

"Ruşen Eşref Ünaydın", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Cilt: 23, s. 12012; <http://www.tccb.gov.tr/genelsekreterlik/ruseneshrefunaydin/> [15.09.2015]

⁵ İzzet Öztörak, **Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006, s. 29-34.

⁶ Fazıl Dalay'ın Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin 11. Sayısı'nda yayınlanan "Atatürk Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Ne İçin Kurdu?" başlıklı yazısına, merkezin web sitesinden ulaşılabilmektedir.

Fazıl Dalay, "Atatürk Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Ne İçin Kurdu?", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/ataturk-ankara-orman-ciftligini-nasil-ve-nicin-kurdu> [15.09.2015]

⁷ "Türk-Yunan İtلافı İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Haziran 1930, s. 1.

siyasal ve ekonomik sorunların çözüme bağlandığı Ankara Sözleşmesi'nin⁸ sonrasına rastlamaktadır. Bu gelişme akabinde Yunanistan Başbakanı Venizelos, beraberinde Dışişleri Bakanı Mihalakopulos ve eşleri de olduğu halde, kendilerine eşlik eden yirminin üzerinde memur ve gazeteciyle 1930 yılı Ekim ayı sonunda Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Venizelos ve beraberindekiler 27 Ekim'de özel bir trenle Ankara'ya ulaştıklarında, kendilerini İsmet (İnönü) Paşa ile Tefvik Rüştü (Aras) karşılamışlardır.⁹ Yunan yetkililerin Ankara ziyareti 30 Ekim 1930 günü üç antlaşmanın imzalanmasıyla son bulmuştur. Bunlar “Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Anlaşması”, “Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol” ve “İkâmet, Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması”dır.¹⁰

Aile dostlarından Pinelopi Delta günlüğünde, Venizelos'un bu Ankara gezisi sonrası izlenimlerine yer vermiştir. Delta'nın ifadesiyle Venizelos geziyle ilgili izlenimlerini son derece coşkulu ve heyecanlı bir şekilde anlatmıştır. Lozan'dan itibaren İsmet Paşa'nın görüşlerini bildiğini, ancak Mustafa Kemal'in kendisini nasıl karşılayacağını bilmediğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal tarafından kabul edilen Venizelos, Türk başkomutanın “Yunan askerinin iyi bir asker olduğu” sözlerinden çok etkilenmiştir. Venizelos dostlarına Mustafa Kemal'in “büyük” olduğunu ve Türkiye'nin başkentini Anadolu içlerine taşımasının bile büyük karar teşkil ettiğini ifade etmiştir. Ankara gibi neredeyse bir köy görünümündeki Anadolu şehrinin yeniden inşa edildiğine ve kıskanılacak binalar yükseldiğine tanıklık ettiğini anlatmıştır. Venizelos'a göre Türk-Yunan dostluğu ile dünya barışının temelleri atılmıştır ve bundan sonra hedef Balkan ülkelerinin işbirliğidir. Delta'nın günlüğüne bu notları düştüğü tarih, 13 Kasım 1930'dur.¹¹

Dönemin Türk-Yunan ilişkilerini ele almış olan Aleksandris, Venizelos'un uluslararası bir takım gelişmelerden dolayı Yunanistan'ın Türkiye ile olan hesabını temizlemesi gerektiğine inandığına ve ku-

⁸ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt: 11, s. 1939-1966.

⁹ “M. Venizelos Dün Geldi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Teşrinievvel (Ekim) 1930, s. 1; “M. Venizelos Geldi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Teşrinievvel (Ekim) 1930, s. 2.

¹⁰ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 399-404; “Türk-Yunan Muahedelerini Dün İki Başvekil ve Hariciye Vekili İmzaladı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Teşrinievvel (Ekim) 1930, s. 3.

¹¹ Pinelopi Delta, **Eleftherios K. Venizelos**, Athina, 1978, s. 170-174.

zey komşularının baskılarına karşı denge oluşturacak bir savunma sistemi hedeflediğine işaret etmektedir.¹² Kiçikis ise Venizelos'un 20 Aralık 1930'da Yunan meclisinde milletvekillerine, "Ankara'da iki halkın ırkî olarak da birbirine yakın olduğu ispatlanmıştır... Türkler haklı olarak Arî ırktan olduklarını sanıyor ve ifade ediyorlar. Tabii ki kanlarının bir kısmı dışarıdandır. Anadolu'da Kapadokyalıların, İskitlerin, Asurluların ve diğer ırkların olduğunu söylüyorlar. Biz Yunanlılar giderek onları Helenleştirdik ve asırlarca Helen oldular. Daha sonra Türkler geldiler ve onları Türkleştirdiler. Ancak nüfus, aynı nüfus olarak kaldı..." sözleri ile seslendiğine dikkat çekmektedir.¹³ Bu tip yaklaşımları bazı çevrelerce abartılı olarak değerlendirilmiş¹⁴ olsa da Yunanistan Başbakanı Venizelos ve diğer taraftan "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi ile hareket eden Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal dostluk yanlısı söylem ve tavırlarıyla iki ülkenin yakınlaşmasının yolunu açmışlardır.

Leon Makkas, Mustafa Kemal ile gerçekleştirdiği görüşme sonrası 8 Mayıs 1931'de Darülfünun'un Vezneciler'deki konferans salonunda "Şark'ta Sulh-ü Müsalemet [Doğu'da Barış İçinde Olmak]" konulu bir konferans vermiş¹⁵ ve söz konusu konferansa dinleyici olarak başta Darülfünun'dan olmak üzere, Patrik Vekili Polikarpos gibi Rum cemaatten de katılanlar olmuştur. Makkas sözlerine Ankara ve İstanbul'da görmüş olduğu "hüsnü kabul"den bahsederek başlamıştır. Sözlerini "Eğer biz sulhü idameye karar vermişsek maziyi tamamıyla unutmamız lazımdır. Mazi hatıraları içinde çok güzel sahifeler olduğu gibi çok elemli, ızdıraplı yapraklar da vardır. Biz artık yeni bir harp istemiyoruz. Biz yılların verdiği ızdırap ve elemlerden sonra, daima ve her zaman sulh içinde yaşamak istiyoruz, sulh ve dostluk!" cümleleriyle sürdürmüştür. Makkas, Selanik'ten Suriye'ye kadar olan topraklarda yaşayan milletlerin iktisadî ve fikrî olarak birbirleriyle sıkı ilişkilerinin olduğuna temas ettikten sonra, "Bizler

¹² Aleksis Aleksandris, "To İstoriko Plesio Ton Ellinoturkikon Sheseon [Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi Çerçevesi]", **İ Ellinoturkikes Shesis 1923-1987 [Türk-Yunan İlişkileri 1923-1987]**, Athina, Ekdosis Gnosi [Gnosi Yayınları], 1988, s. 77-78.

¹³ Dimitris Kiçikis, **İstoria Tu Ellinoturkiku Horu 1928-1973 [Türk-Yunan Bölgesinin Tarihi 1928-1973]**, Athina, Ekdosis Estia [Estia Yayınları], 1981, s. 28.

¹⁴ İfigenia Anastasiadu, **O Venizelos Ke To Elinoturkiko Simfono Filias Tu 1930 [Venizelos ve 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması]**, Athina, Ekdosis Filippoti [Filippoti Yayınları], 1982, s. 86.

¹⁵ "Hukuk Fakültesi Reisliğinden", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Mayıs 1931, s. 1.

yekdiğerimizle kardeşiz, hiç olmazsa komşu milletleriz” demiştir. Geleceğin barışçıl hisleri kuvvetlendireceğinin de altını çizen Makkas, Türkiye ve Yunanistan’daki üniversitelerin, gazetelerin ve bütün fikrî müesseselerin dostluğun tesisine yardım edeceklerine temas etmiştir.¹⁶ 28 Mart 1948’de Atina’da Türk-Yunan Cemiyeti tarafından düzenlenen konferans dizisinde bir konuşma gerçekleştirmiş olması, Makkas’ın ilerleyen yıllarda da aynı uğurda çalışmaya devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Burada da dostluğun Atatürk, İnönü ve Venizelos tarafından büyük gayretlerle tesis edildiğine işaret ettikten sonra, iki ülke arasında daha sıkı fikrî ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesinin lüzumuna değinmiştir.¹⁷

**“Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal İle Görüşme
(Ankara 6 Mayıs 1931)”¹⁸**

Cumhurbaşkanlığı tarafından davet edilerek ve Dışişleri Bakanı’nın özel kalem müdürünün refakatinde, bu örnek çiftliğin oluşturulmasınının 6. yıldönümü münasebetiyle, neredeyse tüm siyasi ve parlamenter camianın davet edilmiş olduğu Mustafa Kemal’in Ankara’daki çiftliğinde 6 Mayıs’ta gerçekleştirilen toplantıya katıldım.

Cumhurbaşkanlığı’na yeniden seçilmesi sonrasında Yunan Elçisi’nin öncülüğünde daha önce huzuruna çıkmış olduğum Türkiye Cumhurbaşkanı ile çok geçmeden, çiftlikteki barakanın odalarının birinde beklenmedik bir görüşmemiz söz konusu oldu. Cumhurbaşkanı’nın sözlerini Fransızcaya çeviren Türk milletvekili Ruşen Eşref Bey’in tercümanlığında, bana ayakta olarak ‘Hoş Geldiniz’ dedi. Kendisine saygımı ve ülkemizin Başbakanı ile Dışişleri Bakanı’nın, ayrıca Yunanistan’ın tüm siyasi camiasının büyük hürmetlerini sunarak yanıt verdim. Cumhurbaşkanı verdiği yanıtta, kesin bir dille Sayın Venizelos’a olan büyük hürmetini ve bir Yunan milletvekilini görmekteki memnuniyetini vurguladı. O zaman, aylar öncesinde son derece başarılı bir şekilde başlamış olan dostluk siyaseti ve Türkiye ile uzlaşma konusunda Yunanistan’ın tüm

¹⁶ “M. Makkas Dün Çok Mühim Bir Konferans Verdi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mayıs 1931, s. 1; 3.

¹⁷ “Türk-Yunan Dostluğu”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Mart 1948, s. 3.

¹⁸ Atina Venizelos Arşivi, **173_060_04** Nolu Dosya

siyasî camiasının hemfikir olduklarından övgüyle söz etmeyi görevim saydım. Kemal de yanıt olarak tüm Yunan halkına selamını götürmemi rica etti ve [Yunan halkına] derin bir saygı duyduğunu ve enerjisine hayran olduğunu ilave etti. Benden bu içten duygularının kamuoyuna duyurulmasını istedi. Bunun üzerine cevaben halkımızın, Türk [halkı] ile sıkı bağlarla daimi surette bağlı kalmasını Yunanistan'da mutluluk adde-deceğimizi söyledim ve derin görüşlü Devlet Başkanı'nun yol göstericiliğinde özellikle Ankara'da [Türk halkının] yaratıcılığına hayran kaldığımı ilave ettim. Bunun üzerine Gazi, 'İki ulus barışın iyiliği ve tüm Doğu'nun refahı için her zaman ele (la main dans la main) ilerlemelidirler' dedi.

Söyleşimizin sona erdiğini düşünmüştüm ki, Mustafa Kemal beni bitişik odaya davet etti ve yanına oturmamı isteyerek bana büyük bir özen gösterdi. Dışişleri Bakan Yardımcısı ve önemli ve güvenilir milletvekillerinden Hasan Bey'in, Meclis Başkan Yardımcısı'nın, Mahmut Bey'in, 'Hakimiyet-i Milliye'nin müdürünün, ayrıca milletvekili olan 'Akşam' ile 'Cumhuriyet' müdürlerinin ve her zaman tercüman vazifesi gören milletvekili Ruşen Eşref'in huzurunda, dostça bir tonda söyleşiye yaklaşık yirmi dakika kadar daha devam etti.

Öncelikle bana, Yunanistan ile [gerçekleşmiş olan] anlaşmadan dolayı memnuniyetini vurguladı ve [anlaşmayı] iki devlet için yararlı addettiği ve [anlaşmanın] yürekte destekçisi olduğunu söyledi. 'Bu dostluk ve anlaşmayı güven havasında gittikçe daha fazla geliştirmek zorundayız' diye ilave etti. 'Gereklik hasıl olursa Doğu'nun barışı için yalnız kalmamız önemli değildir. Tabii ki diğer Balkan devletlerinin de bu anlaşmaya dahil olmasını isteriz' diye devam etti. Balkan Antantı girişiminde bulunduğum konusunda Ruşen Eşref Bey'in dikkat çekmesi üzerine, Cumhurbaşkanı bu faaliyeti nasıl değerlendirdiğimi sordu. Tüm komşularımızla barışçıl ve dostça ilişkiler geliştirmek isteyen bizlerin, Balkan Antantı fikrine olumlu bakmamızın doğal olduğu, ancak bu işin zorluklarını da görmezden gelmediğimizi ve Türk-Yunan anlaşması ile olası daha genel bir anlaşmanın en sağlam ve önemli

temelinin atılmış olmasından da mutlu olduğumuz yanıtını verdim.

Sözlerimi özel bir dikkatle dinleyerek ve gözünü kırpmaksızın bakarak Kemal, bana göre Balkan Antantı'nın zorluklarının ne olduğunu ve nereden kaynaklandıklarını sordu. Temkinli davranmaya özen göstererek, her halükarda bu zorlukların ne Türk, ne de Yunanlardan kaynaklandığı yanıtını verdim. Cumhurbaşkanı, 'Peki o zaman nereden kaynaklanıyorlar?' sorusunda ısrar etti. 'Yoksa Güney Slavlarından mı?' diye özellikle sordu. 'Bizim açımızdan, Güney Slavları ile neyse ki son derece iyi ve samimi ilişkiler içindeyiz. Onlarla ilgili en ufak bir şikâyetimiz yok' diye yanıt verdim. Mustafa Kemal, 'Bu durumda Bulgaristan'dan başkası kalmıyor' cevabını verdi. O zaman Bulgar siyasetinde bir takım sabit fikirlilikler fark ettiğimizi ve belki de savaş sonrası yeni ruha yeterince adapte olamadıklarını izah ettim. 'Gerçekten de Bulgaristan'daki sorumsuz bir takım çevreler anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi konusunu sürekli kurcalamaktadırlar ve azınlıklar problemi ile ilgili sistemli bir polemik ve propaganda yürütülmektedir. Oysa Yunanistan'da bizler, Balkan Yarımadası ve Yakın Doğu'ya ilişkin savaş sonrası anlaşmaların korunmasına canla başla bağlıyız. Azınlıklarla ilgili olarak, Türkiye'deki Rum ve Yunanistan'daki Türklerle de olduğu gibi, [azınlıkların] durumları Türkiye ile Yunanistan [örneğindeki] gibi devletlerin daha genel uzlaşısı ile kolaylaşmakta ve iyileşmekte olduğuna inanıyoruz' [dedim]. O zaman Patrikhane'nin ve İstanbul'daki Rum azınlığın Türk rejimine bağlılığını ve yasalara uyduğunu tekrar etmek için fırsat buldum ki, bunları İsmet Paşa'ya da söylemiştim. Bu beyanat Mustafa Kemal'i derinden tatmin etmiş göründü ve bana Rumlardan tam manası ile hoşnut olduğunu söyledi. (Diğer taraftan daha sonraki görüşmemiz esnasında Patrik, yukarıda bahsettiğimiz görüşmeden birkaç saat sonra, Cumhurbaşkanı'na yeniden seçilmesi sebebiyle gönderilen telgrafta cevap [niteliğindeki] telgrafında Kemal kendisine karşı son derece içten olduğu [için], Patrikhane'nin yasalara bağlılığı konusundaki Türk Devlet Başkanı'nın tespiti yadsımadı).

Kısa bir süre sonra Türkiye Cumhurbaşkanı kaşlarını çatarak derin bir düşünceyle bana: 'Balkan Antantı, kimi Balkan devletleri büyük [devletlerin] dışarıdan gelen etkilerinden kurtuldukları ve hükümlerlilikleri ile art düşüncelerinden vazgeçtiklerinde başarılacaktır' dedi. Mustafa Kemal kuşkusuz Güney Slavlarının ve Fransızların etkisini ima etmektedir. Ancak genel çerçevede kalarak, Yunanistan'da bizlerin Balkanlar'daki tüm hükümlerliliklerin düşmanı olduğumuz, aynı zamanda devletler arasında Balkanlar'da yaşanan karşılıklı çekememezliklerin ve bunların yarımada'daki halkların tutkularını da çoğu zaman ateşlediğinin, sıkça karışıklıkların odağı gibi görünmemize ve bize kara çalınmasına sebep olduklarının acı tecrübesine sahip olduğumuz yanıtını verdim.

Bundan sonra Mustafa Kemal sözü, anlaşıldığı üzere kendisinin çok hoşuna giden Helenlerle Türklerin ortak kökenlerine ilişkin teoriye getirdi. Bununla ilişkili teorinin Yunan Bay Moshopulos tarafından desteklenmesinin kendisini sevindirdiğini vurgulayarak, benden Bay Moshopulos'un Atina'da konuya ilişkin gerçekleştirmiş olduğu konferansın tam metnini olabildiğince hızlı bir şekilde göndermemi istedi. Kendisine bununla ilgileneceğimin sözünü verdim. Bu görüşle ilgili ne düşündüğüm sorusuna, bu meseleye ilişkin doğal olarak henüz bilimin nihai bir tez ortaya koymadığını, ancak ortak kökenden de önce, aynı gökyüzü altında ve aynı atmosferde asırlar boyunca birlikte yaşamının Türkler ve Yunanlarda şekillendirdiği ortak aklın önemli olduğu yanıtını verdim. 'Sayın Cumhurbaşkanı, ne de olsa Ege bizi birleştiriyor ve her şeyden önemlisi de budur' dedim.

O zaman Türkiye Cumhurbaşkanı, Türk-Yunan dostluğu lehine duygularını yineledi ve benden bunları Yunan halkına iletmemi isteyerek, Sayın Venizelos'a hitaben hürmetlerini ve ona olan selamını tekrarladi. Bundan sonra görüşmelerimle ilgilenererek, Ankara'da daha ne kadar kalacağımı sordu ve Ankara'yla ve karşılaşmamla ilgili izlenimlerimi dinlediğinde açık bir memnuniyetle, son derece samimî bir şekilde ve uzunca elimi sıkarak görüşmemizi noktalandı.

Türk siyasî ve yabancı diplomatik çevrelerince bu [görüş-

me] yoğun bir şekilde ve son derece olumlu olarak yorumlandı. Yabancılarla bu tip görüşmelerin nadir oluşu, sadece gerekli ve resmî kabuller haricinde Gazi'nin diplomat sınıfı ile dahi sık sık görüşmekten kaçınması, [görüşmenin] uzun sürmesi ve bir Yunan milletvekiline abartılı nezaketi, bugünkü Yunanistan'a karşı olağanüstü sempatisinin, Yunanistan'da samimiyetine güvenilmesi arzusunun ve Türk-Yunan anlaşmasına verdiği önemin işareti olarak nitelendirildi.

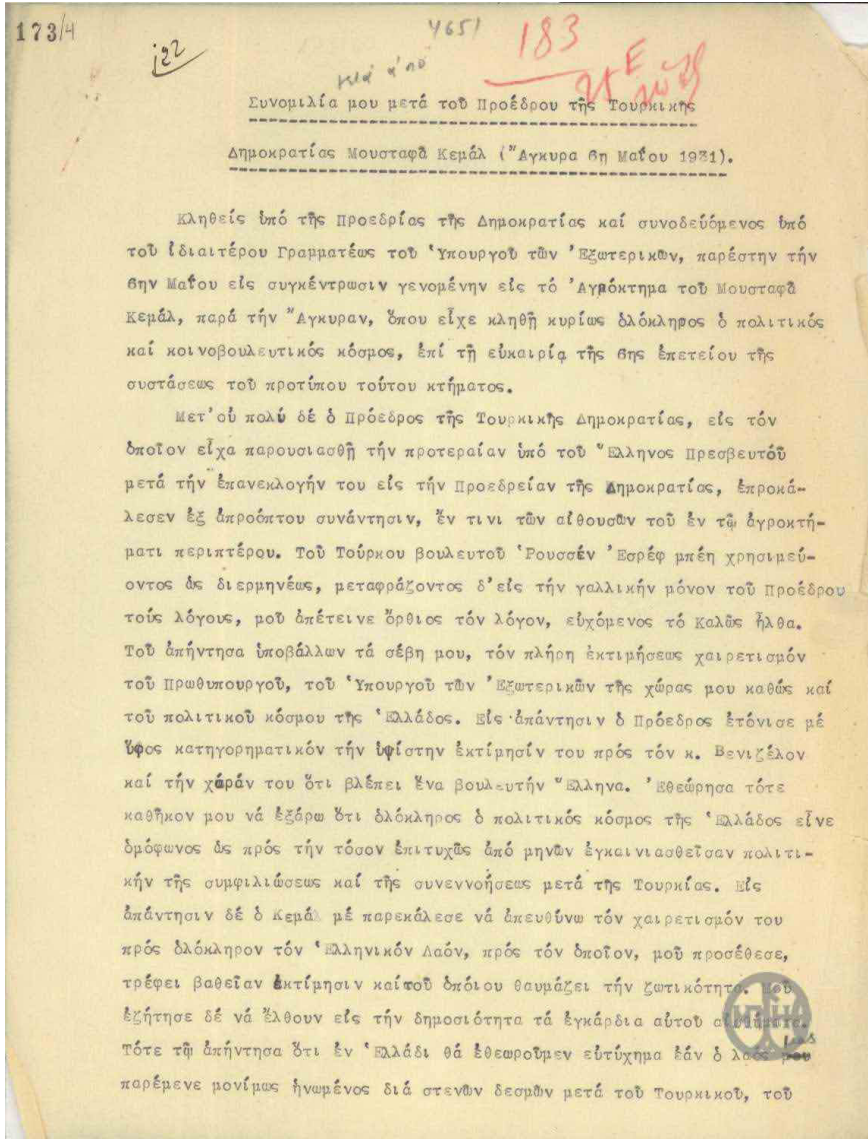
Açıkçası, samimiyeti ile ilgili izlenimi ben de edindim. Her şekilde savaş ve askerî geçmişin unutulmasını isteyen bir adam ve özellikle Anadolu'da Yunan ordusunun ve halkının ortaya koymuş olduğu erdemleri[!] ¹⁹ unutmayan bir Türk söz konusudur. Demek ki Helen faktörüne de, Yunanistan'ın dostluğuna da büyük önem vermektedir. Ankara'daki görüşme konumun seçilmesinin, Yunanistan'ın önemli ilerlemeleri ve ülkemizin önemsiz bir dost olarak varsayılmaması fikrinin yaygınlık kazanmasına [katkı sunmasından] memnunum.

İstanbul 9 Mayıs 1931

Leon Makkas"

¹⁹ Makkas "Anadolu'da Yunan ordusunun ve halkının ortaya koymuş olduğu erdemler" derken, Helenlerin savaş meydanlarında iyi dövüştüklerini ve bunun da Türk komutanlarınca bilindiğini kast ediyor olmalıdır. Bunun başka türlü düşünülmesi mümkün değildir. Çünkü Yunan Ordusu 1919-1922 yılları boyunca Anadolu'da ve işgal ettiği her yerde büyük tahribatlar gerçekleştirmiş ve kayıplara sebep olmuştur. Daha 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal aşamasında rıhtımı kana bulamışlar, Anadolu'da pek çok köy ve kasabayı önce yağmalayıp sonra yakmışlardır. Bkz. Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)**, İstanbul Derlem Yayınları, 2010, s. 174-176; 198; 319-322; 358-359; 429-430; 478; 495.

EKLER

διοίου, προσέθεσα ἐθαύρασα τὴν δημιουργικότητα ἰδίως ἐν Ἀγκύρᾳ, ὑπὸ τὴν βαθύπνοον κατεύθυνσιν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους του. "Τὰ δύο ἔθνη μας, εἶπε τότε ὁ Γαζής, πρέπει νὰ προχωρήσουν πάντοτε χέρι μὲ χέρι (*la main avec la main*) διὰ τὸ καλὸν τῆς Εἰρήνης καὶ Εὐημερίας ὁλοκλήρου τῆς Ἀνατολῆς.))

Ἐπίστευσα τότε ὅτι ἡ συνομιλία μας εἶχε λήξει, ἀλλ'ὁ Κουσταφά Κεράλ μὲ ἐκάλεσε εἰς παράπλευρον αἴθουσαν, καὶ ζήτησας νὰ καθῆσθαι κοντὰ του, μοῦ ἐπεδαψήλευσε πολλὰς περιποιήσεις καὶ παρουσίᾳ τοῦ Ὑφυπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῶν σημαϊνόντων καὶ ἐμπιστῶν του Βουλευτῶν Χασσάν μπέη, ἄντιπροέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, Μαχρούτ μπέη, διευθυντοῦ τῆς "Χακιριέτι Μιλλέτ" τῶν ἐπίσης βουλευτῶν δρευθοντῶν τῆς "Ἀξάμ" καὶ "Ἀζουμουριέτ" καὶ τοῦ βουλευτοῦ Ῥουσέν Ἐσρέφ, χρησιμεύοντος πάντοτε ὡς διερμηνέως, συνέχισε ἐπὶ εἰκοσάλεπτον περίου καὶ εἰς τὸν φιλικώτατον τὴν συνδιάλεξιν.

Μοῦ ἐτόνισε ἐν πρώτοις τὴν χαρὰν του διὰ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος συγνενοήσιν, τὴν διοίαν, μοῦ εἶπε, θεωρεῖ χρησιμωτάτην διὰ τὰ δύο Κράτη, καὶ τῆς διοίως εἶνε ἕνθερος θιασώτης. " Τὴν φιλίαν καὶ συγνενοήσιν ταύτην, προσέθεσέ, ὀφείλομεν νὰ ἀναπτύξωμεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν πνεύματι ἐμπιστοσύνης. Ἐν ἀνάγκῃ μάλιστα συνέχισε, δὲν πειράζει διὰ τὴν Εἰρήνην τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἂν μείνωμεν μόνοι, καίτοι βεβαίως θὰ ἦτο εὐκαταὸν καὶ τὰ ἄλλα βαλκανικὰ Κράτη νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν συγνενοήσιν μας". Τοῦ Ῥουσέν Ἐσρέφ μίση παρατηρήσαντος, τότε, ὅτι συμμετέχω εἰς τὴν κίνησιν ὑπὲρ τῆς βαλκανικῆς συγνενοήσεως, ὁ πρόεδρος μὲ ἠρώτησε πῶς κρίνω τὴν κίνησιν ταύτην. Τῇ ἀπήντησα ὅτι ἐπιθυμοῦντες νὰ τρέψωμεν εἰρηνικὰς καὶ φιλικωτάτας σχέσεις μεθ' ἄλλων τῶν γειτόνων μας, εἶνε φυσικὸν νὰ προσβλέπωμεν μετ' εὐνοίας εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Βαλκανικῆς Συγνενοήσεως, χωρὶς ἄλλας τε νὰ παραγνωρίζωμεν τὰς δυσκολίας τοῦ ἔργου, ἀλλ' εὐτυχῶς ὅτι ἤδη, διὰ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς συγνενοήσεως, ἐτέθη μὲν κεντρικὰ καὶ σπουδαιότερα βάσις τῆς ἐνδεχομένης γενικωτέρας συμφωνίας.

Παρακολουθῶν μετὰ προφανοῦς ἐνδιαφέροντος τοὺς λόγους μου, καὶ ./.

173

- 3 -

προσβλέπων με άκαρδαιρικτεί, με ήρώτησε ο Κεράλ ποίαι είνε, κατ' έρέ,
καί πόθεν προέρχονται αί δυσκολίαί τής Βαλκανικής Συνεννοήσεως. Προσπα-
θήσας νά εΐραι έπιφυλακτικός, τή άπήνησα ότι πάντως αί δυσκολίαί αΐται
δέν προέρχονται ούτε έκ μέρους των Τουρκων ούτε εκ μέρους των Έλλήνων.
"Αλλά τότε πόθεν προέρχονται;," επέμεινε έρωτων ο Πρόεδρος. "Γιας εκ
μέρους των Νοτιοσλαύων;" με ήρώτησε χαρακτηριστικώς. " Τό καθ' ήρας,
τή άπεκρίθην, με τήν Νοτιοσλαύαν διατηρούμεν εύτυχώς δραλοτάτας και
έγκαρδιοστάτας σχέσεις, μή έχοντες άπέναντι ~~αυτών~~ τó καραμφκρόν παράκονόν."
"Αλλά τότε, άντακήνησε ο Μουσταφά Κεράλ, δέν μένει παρά ή Βουλγαρία".
Τή εξήγησα τότε, ότι παρατηρούμεν έν τή Βουλγαρική πολιτική ποιάν τινα
άκαρψίαν και γιας όχι έκαρική τήν προσαρμογήν της εις τό νέον μεταπολε-
μικόν πνεύμα. "Υπό άνευθύτων είνε άλήθεια κύκλων έν Βουλγαρία, άνακι-
νεΐται άπό τινος διαρκώς τό ζήτημα τής άναθεωρήσεως των συνθηκών, γίνε-
ται δέ και συστηματική πολερική και προκαγάνδα περίξ του προβλήματος
των μειονοτήτων. Ένψ ήρεις έν Έλλάδι εΐμεθα πιστός προσσημαμένοι εις
τήν διατήρησιν των μεταπολεμικών συνθηκών, των άφορωσων τήν Βαλκανικήν
Χερσόνησον και τήν Έγγύς Άνατολήν, άς προς δέ τάς μειονότητας, πιστεύο-
μεν ότι, άς συνέβη και με τάς έλληνικός έν Τουρκία και τάς Τουρκικός
έν Έλλάδι, ή θέσις των διευκολύνεται και βελτιούται κυρίως διά της γενι-
κωτέρας συνεννοήσεως των άρατων, άς της Τουρκίας και της Έλλάδος. Εΐρων
δέ, τότε, κατάλληλον τήν εύκαιρίαν διά νά επαναλάβω περί τής νομιμοφρο-
σύνης και της προς τό Τουρκικόν καθεστώς άφοσιώσεως της Α.Π. του Πατριάρχου
και της έλληνικής μειονότητος κων/κόλεως, όσα εΐχον ηγή τονίση και εις
τόν Ισμέτ Πασσάν. Η δήλωσις αΐτη, έφάνη βαθύτατα ικανοποιούσα τόν
Μουσταφά Κεράλ, ο όκοτος μου εΐπεν ότι είνε ολοτύως εύχαριστημένος άπό
τους Ρωμηούς. (Ή Πατριάρχης δέ, εις μεταγενεστέραν συνομιλίαν μας, δέν
θεωρει ζένην τήν προς τόν Άρχηγόν του Τουρκικού Κράτους διαπίτυσιν
της νομιμοφροσύνης του Πατριαρχείου, τήν εξααιρετικήν έγκαρδιο ^{αίτι}τητα τήν
προς αυτόν άπαντητικού τηλεγραφήματος του Κεράλ, επί τή επανεκκλήσιν του

./.

εἰς τὴν Προεδρίαν τῆς Δημοκρατίας, τηλεγραφῆματος ἀποσταλέντος ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν ἀε ἄνω συνδιάλεξιν).

Μεθ' οὗ, συνοφρυούμενος ὁ Πρόεδρος τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας τοῦ εἶπε, μετὰ βαθεῖαν σκέψιν: "Ἡ Βαλκανικὴ Συνεννόησις θὰ ἐπιταυθῆ ὅταν μερικαὶ βαλκανικαὶ Δυνάμεις χειραφετηθοῦν ἀπὸ τῶς ἔξωθεν ἐπιρροῶς τῶν Μεγάλων, καὶ παραιτηθοῦν τῶν ἡγεμονικῶν τῶν ὑστεροβουλίων". Ὁ Μουσταφᾶ Κεμάλ ὑπερνόει σαφῶς τὴν Νοτιοσλαβίαν καὶ τὴν γαλλικὴν ἐπιρροήν. Παραμένον ὅμως εἰς τὴν γενικότητα, τῷ ἀπήντησα ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι εἴμεθα ἔχθροί οἰασθήσομε ἐν τῷ Αἴμῳ ἡγεμονίας, ἔχομεν δὲ καὶ μικρὰν κείραν τῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων ἀντιζηλιῶν αἰτινας καὶ τὰ πάθη τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου πολλὰκις ὑπέκουσαν καὶ εἰς τὴν καταστροφάντησίν μας συχνὰ συνετέλεσαν διὰ τῆς ἐμφανίσεως ἡμῶν ἀς ἐστίας ταραχῶν.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Μουσταφᾶ Κεμάλ ἔστρεψε τὸν λόγον πρὸς μίαν προσωπικὴν ἀε φαίνεται εἰς αὐτόν θεωρίαν περὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς Ἑλλήνων καὶ τούρκων. Μοῦ ἐτόνισε συναφῶς τὴν χαρὰν τοῦ τοῦ ἐπροξένησε ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοσ. Μοσχόπουλου ὑποστήριξις τῆς αὐτῆς θεωρίας καὶ μοῦ ἐζήτησε νὰ τῷ ἀποσταλῆ τὸ ταχύτερον τὸ πλῆρες κείμενον τῆς σχετικῆς διαλέξεως τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς Ἀθήνας ὁ κ. Μοσχόπουλος. Τοῦ ὑπεσχέθη νὰ φροντίσῃ διὰ τοῦτο, εἰς ἐρώτησίν του δὲ τί φρονῶ περὶ τῆς γνώμης ταύτης, τῷ ἀπήντησα ὅτι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶνε φυσικὸν ἡ ἐπιστήμη νὰ μὴ ἔχῃ ἀκόμη ὀριστικῶς ἀποφανθῆ, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο ποῦ καὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς προέχει περισσότερον εἶνε ἡ κοινὴ διανοητικότης, ἀς ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐρόρφωσε μεταξύ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἡ ἐκὶ αἰῶνας ὑπὸ τὸν αὐτὸν οὐρανὸν καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἀπροσφαίρα συμβίωσις των. "Τὸ λίγατον, πάντως, μὰς ἐνώνει, κύριε Πρόεδρε, τοῦ εἶπα, καὶ αὐτὸ εἶνε τὸ κυριώτερον.

Ἀνετίεσε τότε ὁ Πρόεδρος τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας τὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας αἰσθηματὰ του, τοῦ ἐζήτησε εὖθις νὰ διηγήσασθαι ταῦτα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν καὶ μοῦ ἐπανάλαβε τὴν πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον
./.

